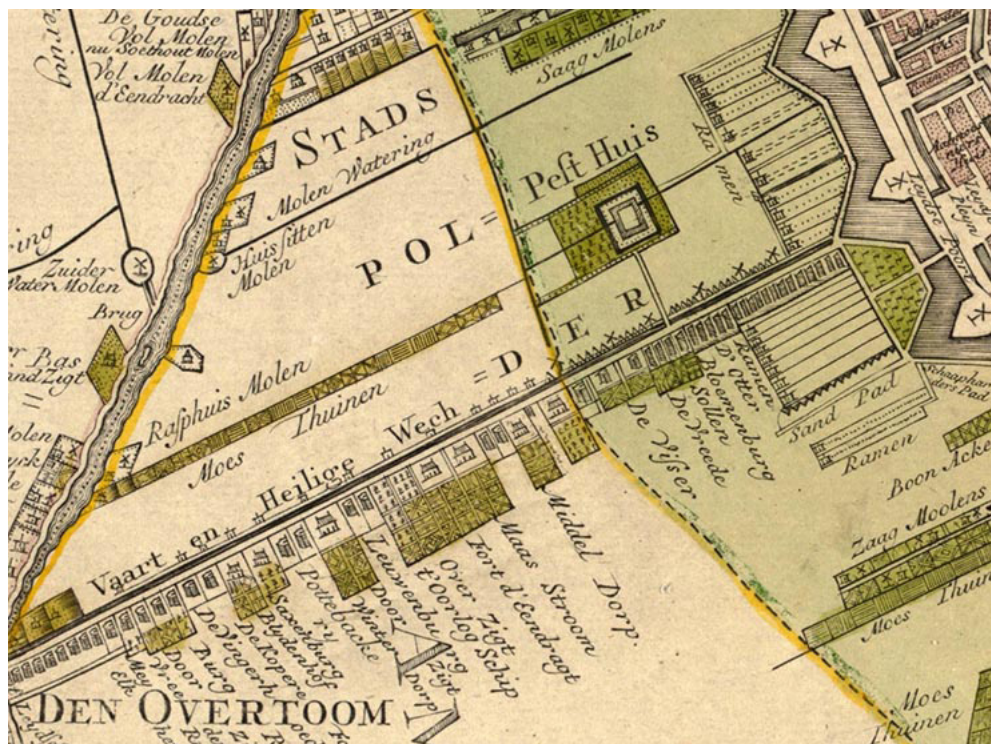

Alle afbeeldingen komen uit de beeldbank
van het Stadsarchief Amsterdam,
tenzij anders aangegeven

Johan Rieke en
het Buitengasthuis
ook wel Pesthuis genoemd

In de 16de en 17de eeuw groeide Amsterdam uit tot een machtige handelsstad met handelsroutes naar vele delen van de wereld. Dat had ook zo zijn keerzijde. Rond 1600 nam de intensiteit van het handelsverkeer van en naar Amsterdam enorm toe en schepen deden steeds vaker landen aan waar ziekten als de pest inheems waren. Omdat ook de bevolking van Amsterdam explosief groeide, tussen 1580 tot 1640 verviervoudigde het inwonertal van de stad, namen deze besmettelijke ziekten regelmatig epidemische vormen aan. Met name de pest was tot in de 17de eeuw een van de geregeld terugkerende gesels van de stad. De epidemieën volgden elkaar snel op. In 1623 vielen er 6.000 slachtoffers, in 1624 waren er weken van 50 doden, in 1636 stierven er

17.000 mensen aan de ziekte. Tijdens de laatste zware pestepidemie, van 1663-1664, vielen er 24.148 doden, meer dan 10 procent van de toenmalige bevolking. Daarna leek de ziekte uitgewoed en verloor ze haar epidemische karakter, al kwam zij af en toe nog wel voor. De pest is een extreem besmettelijke bacteriële infectieziekte die op de mens wordt overgebracht door vlooien en ratten. Bij de mens ontwikkelt de ziekte zich in de longen of onderhuids als builen, de zogenaamde builenpest. De zieken overleden uiteindelijk door bloedvergiftiging.

Hoe je de pest kon oplopen, was niet bekend. De zeventiende-eeuwer had nog geen weet van bacteriën en virussen, maar leerde door schade en schande wat wel en niet werkte. Dat je besmetting kon

- ▲ De binnenplaats (zuid-oosthoek) in de winter, aquarel door J.M.A.Rieke
- ◀ De locatie van het Pesthuis in de Stadspolder, net binnen de stadsvrijheid; op een kaart uit 1700

tegaan door isolatie en afstand houden bijvoorbeeld, want op oude stadskaarten valt te zien dat de pest vooral huishield in de dichtbevolkte en vervuilde wijken van de armen. Dat voortschrijdend inzicht is waarschijnlijk de reden dat de pest in de loop van de 17de eeuw uit de stad verdween. Het besef groeide dat schepen een belangrijke besmettingsbron waren, wat maakte dat ze uit Amsterdam werden geweerd als ze uit gebieden kwamen waar de pest heerste.

Voor zieken en bejaarden bestonden er in Amsterdam verschillende gespecialiseerde gasthuizen die zorg verleenden. Na de Alteratie in 1578 werden de ontruimde kloosters van de Oude en Nieuwe Nonnen ingericht als het Sint-Pietersgasthuis (het latere Binnengasthuis). In dit gasthuis werd in 1594 een pesthuis gebouwd. Als ge-

- ▲ In 1890 tekende Rieke de tuin van het Buitengasthuis met ziekenbarakken
- Reinier Nooms maakte een ets van het Pesthuis, gezien vanuit de stad; de molen links stond aan het Molenpad bij de latere Prinsengracht - ±1650

volg van de explosieve bevolkingsgroei vanaf het einde van de 16de eeuw was de capaciteit van het Pesthuis bij lange na niet toereikend om alle zieken te verzorgen. Toen in de 17de eeuw de pestepidemie in Amsterdam op z'n hoogtepunt was, besloot het stadsbestuur dat de besmette mensen voortaan buiten de stad moesten worden opgevangen. Toen het Amsterdamse stadsbestuur eindelijk tot het inzicht was gekomen dat de zieken niet alleen geïsoleerd moesten worden maar dat dit ook nog eens ver buiten de stad moest gebeuren om verspreiding van de ziekte tegen te gaan, kocht de stad op 13 juli 1617 het Giethuys aan de Overtoomseweg, daar waar nu de Palamedesstraat is. Naar hier werd de bevolking van het pesthuis van het Sint Pietersgasthuis overgebracht. Door de pestepidemieën die Amsterdam teisterden, raakte dit pesthuis al snel overvol. Reden temeer om in 1630 opnieuw met het stadsbestuur in conclaaf te gaan omtrent een nieuw pesthuis. Het Sint-Pietersgasthuis bezat

- In de Buitensingel was een doorvaart voor de Pestsloot naar het Pesthuis op een aquarel van J.M.A. Rieke
- ▲ Diezelfde situatie in een ets uit de 17e eeuw (Rijksmuseum)
- ◀ De tweede toegang was over land, via de Overtoomseweg en over de Pestbrug en de Pesthuislaan; deze situatie bleef tot de demping van de Overtoomsevaart
- Hoofdingang van het Buitengasthuis aan het eind van de Pesthuislaan, ten tijde van Hulp voor Onbehuisden

buiten de stad ruime kavels grond en op één daarvan, de Blaauwe Zok, zo genoemd naar een gelijknamige herberg, werd een nieuw Pesthuis gebouwd.

Het gebied ten noorden van de Heiligewegsevaart werd sinds 1636 de Stads- en Godshuispolder genoemd. Dit gebied lag tussen de Heiligewegsevaart, de Kostverlorenvaart en de Singelgracht. Vanwege de grote uitbraak van de pest in 1630 werd een nieuw en groot Pesthuis, later het Buitengasthuis, gebouwd ten noorden van de Heiligewegsevaart. Vanaf de Heiligeweg lag er een brug over die vaart, de Pestbrug, die via een laantje met bomen (nu de Tweede Constantijn Huygensstraat) toegang gaf tot de hoofdingang van het Pesthuis. Het was een vierkant gebouw, aan alle kanten omgeven door een gracht.

Het had 340 kribben, waar ten tijde van epidemieën, wel twee tot drie zieken in één krib lagen. Ten westen ervan lag de begraafplaats waar wel zeven kisten op elkaar werden gestapeld voordat de kuil werd dichtgegooid. Door de grote binnenplaats liep een sloot die in verbinding stond met de Singelgracht. Via deze Pestsloot (de huidige Bosboom Toussaintstraat) werden de pestlijders met bootjes vanuit Amsterdam hierheen gebracht om het besmettingsgevaar zo klein mogelijk te houden.

Na 1664 verminderde het aantal grote pestuitbraken en werd het Pesthuis als ziekenhuis gebruikt en eind 17de eeuw werd het voor-

- ▲ *De zuidgevel van het Buitengasthuis aan de Pesthuislaan, nu Tweede Constantijn Huygensstraat*
- ◀ *Hetzelfde deel van het complex maar nu met de oostgevel aan de Pestsloot*

namelijk voor geesteszieken gebruikt. Na 1688 was de pest nagenoeg verdwenen. Het Pesthuis was door al die opeenvolgende epidemieën uit z'n voegen gebarsten en het aantal patiënten meer dan verdubbeld. Er waren dan ook voortdurend barakken bijgebouwd om iedereen te kunnen bergen. Toen de rust weerkeerde, besloot het stadsbestuur de ruimte in het Pesthuis ook te gebruiken voor andere zieken die men het liefst uit de stad zag verdwijnen. Lijders aan overdraagbare ziekten als tyfus, syfilis, dysenterie en schurft werden dan ook naar hier overgebracht. Tevens werd er ruimte gemaakt voor bedelaars, zwervers en werkelozen. Toen het Dolhuys (krankzinnigengesticht) aan de Kloveniersburgwal vol raakte, werden de

- ▲ *De binnenplaats van het Buitengasthuis door een onbekende kunstenaar*
- *Dezelfde binnenplaats ten tijde van de Hulp voor onbehuisden*

zwakzinnigen naar het Pesthuis doorverwezen. De laatste categorie werd gevormd door de 'onaangepasten' die door hun familieleden tegen betaling opgesloten werden in het Pesthuis. En zo bleef de capaciteit van meer dan 700 patiënten volledig benut. In de loop van de achttiende eeuw veranderden de namen van Gasthuis en Pesthuis in Binnengasthuis en Buitengasthuis. In 1732 werd het Pesthuis vrijwel geheel verwoest door brand en opnieuw opgebouwd. Vanaf toen kwam de nieuwe benaming 'Buitengasthuis' in gebruik. In 1860 besloot de Raad het Buitengasthuis te sluiten. In 1876 werd het Atheneum Illustre omgezet in een universiteit en werd het Binnengasthuis universitair ziekenhuis. Achter elkaar werden er besluiten genomen, moties aanvaard, plannen voor nieuwe ziekenhuizen gemaakt, maar het Buitengasthuis bleef staan. In 1886 werd het

meest simpele besluit genomen: er zou naast het Buitengasthuis een nieuw ziekenhuis gebouwd worden met 500 bedden. Dat werd het Wilhelminagasthuis. In 1891 werd begonnen met de bouw van een nieuw, beter opgezet gasthuis. De tienjarige koningin Wilhelmina legde de eerste steen (voor Paviljoen 2) van het naar haar genoemde gasthuis. Het Buitengasthuis bleef intussen staan. In 1904, na meer dan tien jaar leeggestaan te hebben, werd het Buitengasthuis voor f 1,- per jaar verhuurd aan de een jaar ervoor opgerichte 'Hulp voor Onbehuisden' van het echtpaar Jonker. In de loop van de 30-er jaren werden voor steeds meer afdelingen van deze organisatie nieuwe locaties gevonden en in 1937 werd het 300-jarige gebouw eindelijk afgebroken om plaats te maken voor uitbreiding van het Wilhelminagasthuis.

In de jaren 1887-1890 ging Johan Rieke aan het werk om het Buitengasthuis vast te leggen in een aantal tekeningen voordat het helemaal verdween. Achteraf gezien had hij daarvoor nog wel even de tijd,

want zoals we gezien hebben, volgde de definitieve sloop pas in 1937. De twee grote ziekenhuizen in Amsterdam-Centrum waren vanouds het Binnengasthuis (BG) en het Wilhelmina Gasthuis (WG). Het Binnengasthuis was erg verouderd. Omdat ze beide als academisch ziekenhuis aan de Universiteit van Amsterdam verbonden waren, werd er besloten tot gezamenlijke nieuwbouw, dat werd het AMC (in Amsterdam-Zuidoost). Ook de Faculteit der Geneeskunde van de UvA vond haar plaats in het nieuwe gebouw. In 1988 fuseerde ook het Emma Kinderziekenhuis met het AMC. Rond 1980 kwam de nieuwbouw in fases gereed en werd het gebouw in 1983 officieel in gebruik genomen.

- ▲ *Plantsoentje voor de hoofdingang*
- ◀ *Toegang tot het Buitengasthuis vanaf de Pesthuislaan*

Schoone Tuin en Wandelwegen

G r a c h t

Wal om het huis

Groote binnenplaats

Fuin van den Directeur

G r a c h t

Steenen dam waar in-
der de gracht doorloopt.

Gracht

L a a n

L a a n

L a a n

Laan

Brug	Pest flect
------	---------------

Pest
flood

- D. Dekzels van riolen.
 ● K. Kogchels.
 ●● Boomen.
 □ Kreebber.
 H.S. Halve schotten.
 S. Heete schotten.
 P. Pompen.
 ¶ Secreten.

D. Velwaard. fculp.

anlage

Trin en Engelsche

Het zoogenaaide Kluise of
Yenerike mannen huize.

A. Grote kamer.
B. Kleine kamer.
a. Portaal.
b. Tusschen kamer.
c. Buiten Secreten.
d. Tuin.
e. Tuin.
f. Tuin.
g. Tuin.
h. Tuin.
i. Tuin.
j. Tuin.
k. Tuin.
l. Tuin.
m. Tuin.
n. Tuin.
o. Tuin.
p. Tuin.
q. Tuin.
r. Tuin.
s. Tuin.
t. Tuin.
u. Tuin.
v. Tuin.
w. Tuin.
x. Tuin.
y. Tuin.
z. Tuin.

Deze plattegrond van het complex is van de nadagen van het Buitengasthuis met alle aanbouwsels en veranderingen sinds de oplevering in 1635. De Pest-sloot binnen het complex is gedempt

10. Parryman, acc.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

